

Várostartörténeti

Olvásóink leveleit, válaszait esztörténelg kérjük!

KI MIT TUD?

Emlékeztetünk kell a kedves olvasók sorozatunk első cikkének bevezető mondataira: azt írtuk akkor, hogy olvasóink érdeklődésétől függ, lesz-e folytatása. E pillanatban úgy látszik, ritkánunk kell cikkeink számát — esetleg csak minden második vasárnap jelenünk meg —, sőt talán be is kell fejeznünk sorozatunkat. A héten kevés válasz, s kevés új kérdés érkezett.

Pedig nem hisszük, hogy a szegediek ne érdeklődjenek városuk múltja. A Valóság márciusi számában az urbanizációról megjelent egyik cikk roppant tanulságos adatot közöl: a két népszámlálás, 1960 és 1970 között Szeged mai lakosságának mintegy a negyede újonnan

költözött a városba. Mit jelent ez? Azt, hogy minden negyedik mai szegedi nem ismeri a helyi hagyományokat, nem nevelődött közöttük. S miközben épül a modern Szeged, óhatatlanul és kikerülhetetlenül egyenruhába bújt házaival, a városiasodással velejáráó uniformizálódást nem egyensúlyozza eléggé a sajátos történelmi, művelődési, néprajzi sajátosságok, hagyományok eleven élete, ápolása, ébrentartása. Pedig a Valóság cikkei, a televízióban folyó urbanizációs vita résztvevői is rámutatnak, mennyire fontos ez a társas közélet egészséges egyensúlyának fenntartásához, megőrzéséhez.

Lehetetlen, hogy Szeged

ezernyi általános és középiskolás tanulója, egyetemi hallgatója ne érdeklődjék a város egy-egy emléke, emlékműve, utcája, háza, intézménye, jeles embere múltjáról. Hol vannak leveleik, a különféle honismereti körök, helytörténeti bizottságok tagjai, történelemtanárok, s a — tisztelet a kivételnek — eddig tartózkodó céhbéliek, az egyetemi tőteneti intézet, a levéltár, a múzeum, a könyvtár hivatalból és hivatásból város-történettel foglalkozó munkatársai? Holott nekik is elszalaszthatatlan alkalmat kínálunk mind az ismeretterjesztésre, mind pedig a nyomtatott források híján mutatkozó fehér foltok pótlására. Miért nem élnek e lehetőségekkel?

Válaszok

A 7. kérdésre: A már közölt adatokhoz pótlólag érdekesnek tartom, hogy Pestalics István vázlatos életrajzát közkincsé tegyék. 1856-ban Szabadka közelében, agrárproletár szülőktől született. Cipész-mester-séget tanult. Bejárta Magyarországot, Bécsbe is eljutott. Onnan visszatérve Budapesten dolgozott, itt ismerkedett meg a munkásmozgalommal. A kilencvenes évek elején gyalog jött Pestről Szegedre, itt nősült meg másodikor. Ernő fia az első világháborúban orosz fogságba esett; úgy mondták, ő volt Kijev első vörös-or-parancsnoka. A cipész-költő Heckmann István ösztönzésére foglalkozott irodalommal, és lett gyakori látogatója a Somogyi-könyvtárnak. Felesége, Mari néni, a volt pesti szobalány, ház-mester-mindeneg volt a Petőfi-Sándor sugárút és a Vitéz (most Partizán) utca sarkán levő Domán-házban. Itt is halt meg, mint tudjuk, 1932. február 2-án. Egyik szakmai és munkásmozgalmi tanítómestere volt Jambrik Ferencel, Lengyel János, Deli Károllyal, Cseh Imrével és Dobó Miklóssal a Rekord cipőüzem Szent-háromság utca 39. sz. alatti műhelyében Gera Sándornak, aki ott tanult szakmát. Nagy szegénységben élt. A szegedi munkásmozgalom köztisztviselőben álló, ismert alakja volt. A könyveket bújtá. (Pusztai József, Lenin körút 18.)

A 21. kérdésre: Vártam, hogy lesz valaki, aki a húszas évek első felebeli felsővárosi pártszervezet helyiségének címét megírja. Szerintem a Debreceni u. 18/C sz. alatti Csányi-féle vendéglőben volt, a Debreceni és Tó utca sarkán levő házban. Tombácz Imre elvtárs is így emlékszik vissza rá. (Pusztai József.)

A 22. kérdésre: Kérdésem

megjelenése után fölkeresett lakásomon Csanyevác Tamás és Márki Pál, akiknek szíves szóbeli közléséből tudom, hogy Szegeden van még késmester, mégpedig a Frits testvérek és Gasparics mester. Mielőbb fölkeresem őket, s dolgozatomhoz adatközléseiket föl fogom használni. Köszönet a T. Szerkesztőségnek, amiért munkámban segítettek. (Ifj. Lele József, Tápé, Vártó u. 2.)

A 39. kérdésre: Az újszegedi Bobolicele egy régi újságcikk szerint egy ilyen nevű szerb telektulajdonos-

tól kapta nevét: az övé volt a mai telep nagy részének a földje. Neve hamarosan, már a negyvenes évekre feledésbe merült. (Péter László, Somogyi-könyvtár.)

A 40. kérdésre: Az 1940-ben kiadott Allamrendezési Zsebkönyv — az ún. fekete könyv — szerint Honti Genál Tibor tanár, Budapest 1896. március 27-én született. Mint a tanácskormány küldötte jött le 1919. márciusában Szegedre, majd ment tovább Hódmezővásárhelyre, szervezni a tanácskormány állami szerveit. (Péter László.)

Kérdések

41. kérdés: Vass Mátyás (Kiskundorozsma, 1837. febr. 20.—Szeged, 1903. máj. 1.) tanító, a leghaladóbb és legmarkánsabb szegedi elméleti pedagógiai író, tanügyi szervező és reformátor volt a maga korában. Ki tudja, melyik házban lakott, és élt-e itt, vagy Dorozsmán hozzátartozói? Van-e valakinek a birtokában vele kapcsolatos írásos vagy fényképes dokumentum? (Dr. Szabó Tibor, Partizán u. 26.)

42. kérdés: Nagyon szeretnék tudni, olvasni a

következő régi, neves mozgalmi harcosokról: idős Kovács Péter, Vekes József, Marosán Milán, Lengyel János, Gladics József. (Bodó Ernő, Csaba u. 64.)

43. kérdés: Régi újsághirdetésben gyakran olvastam citekfeldők eladásáról, bérbeadásáról. Mi volt a citekfeldő?

44. kérdés: Szintén régi újságokban olvashatunk a Derma-telepről. Hol volt, mi ez?

45. kérdés: A cédulához az állatvásárokon a járlatok átírásának helye. Hol volt Szegeden ilyen cédulához?

Mesél a „napkő”

A litvániai Palanga város borostyánkő-múzeuma mellett tudományos központot létesítettek. A pártatlanul gazdag és változatos „napkő”-gyűjteményben több mint 16 000 kiállítási darab szerepel. A borostyánkőben történelem előtti csuszómászók bórdrabkáit, rovarrészekkék, ősi növények leve-

lei és virágai láthatók. De találunk itt neolitikori, borostyánkőből faragott ember-és állatfigurákat is. A tudományos központ laboratóriumában nemcsak a baltikumiborostyánkő tanulmányozzák, hanem a Romániából, Burmából és más országokból származó megkövesedett gyantákat is.

— Leszúrtam az apámat. Meg is halt. Láttam már gyereket börtönben máskor is. Csavargásért, lopásért, megesett, hogy a csendőrség — intézkedésig — a felnőttek közé dugta. Mindig iszonyú. De ez... A börtönőr mondta is: „ez már a pályában gyilkolt”.

— Nagyon megbántad, ugye? — kérdeztem, mert hát az ember valamit kérdezni akar, ostobaságot, ami a nyelvére jött.

— Nem bántam meg. Jól tettem — válaszolta komoran.

Két nappal később megismerkedtem a kisfiú anyjával. Harmincöt év körüli parasztasszony volt — harmincöt éves korában elnyűtt, elfáradt, eltompult a gondoktól.

— Borzasztó. Borzasztó. Most itt vagyunk férfi nélkül — mondogatta.

— Borzasztó. Bárha egy dologból jól tette, hogy leszúrta. Mert a ribancza miatt éhezünk. Annak hordta oda azt a keveset, amit kerestem, ami a pálinka után megmaradt. Hányszor mondtam neki, téged le kéne szűrni, te átkozott. Téged le kéne szűrni, mint a disznót, mert elnézed, hogy

rongyokban járunk, hogy éhes sírásal fekdjenek le a porontyok. Te a macdával henteregsz, amíg én belezakadok... ó, teremtőm, téged le kéne szűrni...

— Mondja, ugye szereti magát a kisfia?

— Hát már hogyné szeretne. Múszáj, hogy szeressen, hiszen már apja sincs... De amíg volt, addig se volt. Akkor este is, én hoztam azt a nagy kerek kenyert, én gurcoltam érte keservesen, én vállaltam napszámot. Az uram csak ült a pálinkás-üveg mellett, egy fillért se tett az asztalra. A kenyér ott volt előtte, a szép nagy kenyér, meg a nagy konyhakés. A gyerek ült az apjával szemben, és nézett minket. En meg csak siktítottam... hogy le kéne szűrni téged, de én nem moszkolom be veled a kezemet... le kéne szűrni téged, te, disznó, de énnekem nincs annyi erőm. Akkor felállt a gyerek, és felkapta a kést.

Nem tudom, mi lett a gyerek sorsa.

A nevére se emlékszem. De álmodni szoktam róla. Pedig általában ritkán álmodom.

Fehér Klára

Mire jó a művészet?

Svejk futószalagon

Miért áldozott mindig is pénzt, fáradságot, energiát a művészetekre az emberiség, amióta csak leszállt a fáról és két lábra állt?

7. 1928. január 24-én berlini színházban. A darab Jaroslav Hasek: Svejk, a derék katona című könyvéből készült, Erwin Piscator rendezte és alkalmazta színpadra. A premier közönsége először megdöbben, aztán mind nagyobb lelkesedéssel vette tudomásul az ötletet, hogy a színpadon két futószalag van. Ezen a balról jobbra mozgó szalagon jártak be és ki a színpadon a színészek, s ugyancsak itt „utaztak” ki-be a kellekek, itt meneteltek a katonák a frontra. Svejk is gyakran ráállt erre a futószalagra, pontosabban ráállították, hogy kiküldjék a frontra. S mert alatta a szalag ellenkező irányban mozog, ő hiába menetelt a legnagyobb lelkesedéssel, soha nem került ki a haretérre...

A közönség tetszését nemcsak az nyerte el, hogy így a szó szoros értelmében megszakítás nélkül elevenedett meg a regény; a gyakorlati színházművészet hamarosan arra is rájött, hogy a futószalag jelképek is lehet értelmezni: a háború technikáját hivatott szimbolizálni. Sőt, még azt is, hogy Svejk látszólagos menetelő buzgalma mögött, vagy inkább alatt, egy ellenkező irányú mozgás rejlik, ami nevéssé teszi azokat, akik csak a felszínt látják.

Egy tisztán technikai jellegű színpadi újítás így lett művészi gondolatok hordozója, vált a színházművészet sajátos kifejezési eszközévé. A művészet fejlődése, „modernsége” tehát szoros összefüggésben van a művészet nyersanyagával? — kérdezhetik sokan. S bizony, nemigen lehet egyértelműen elutasító választ adni erre a kérdésre, pedig gondolkodásunk hajlamos arra, hogy a művészetek fejlődését egyedül és kizárólag a társadalmi viszonyok, az emberi kapcsolatok változásai-

ban keressék. Ritkán jut eszünkbe, hogy minden művészet nyersanyaggal, materiálisan is mérhető, tapintható, érzékelhető nyersanyaggal dolgozik; kővel, fával, hanggal, fémmel, fényvel, színekkel, vonalakkal, emberi testekkel, mozdulatokkal — és így tovább. Nyilvánvaló hát, hogy ha a nyersanyagok választéka bővül, vagy előállításuk technikája változik, akkor ez aligha marad következmények nélkül a művészet területén,

Hogy mindez mennyire nemcsak elméleti feltételezés, arra példatárként rendelkezésünkre áll az egész művészettörténet! Elég talán az építőművészet nagyobb fejlődési szakaszaira gondolni, s kiderül, milyen szoros az összefüggés az építőanyagok, az építéstechnika és a nagy stíluskorok között! A görög építőművészet egyik meghatározó eleme az oszlop. A beépített terek lefedésének ugyanis csak azt az alapmódszert tette lehetővé a korabeli technika, hogy ilyen oszlopokra helyezték a tetőtartó kögerendákat, s legfeljebb a gerendák hosszától függött az oszlopok sűrűsége. A rómaiak már nagyszé- rű téglákat etettek és kitűnő kötő-habarcst használtak — ahol mesterségesen nem döntötték romba a római építményeket, még ma is állnak, némi irigységet ébresztve bennünk, akik korunk építészetében ritkán érezzük ezt a megbízható tartósságot. A téglá és a habarcst lehetővé tette a másfajta tetőszerkezetet, s a római építészt kialakította legjellegzetesebb stíluslemét: a boltívet. A kőművestechnika további tökéletesedése, a statika tudományának kialakulása, a támfalasszerkezetek lehetővé tették az építmények oldalfalainak elvékonyítását, a boltívek megnyújtását, s íme: már készülnék is a csodálatos gótikus székesegyházak! Aztán a mi korunkban a vas és a beton technológiájával már el lehet hagyni minden korábbi befedési módszert, mert az úgynevezett feszített héjszerkezetek lehetővé teszik a sátor, vagy éppen felszállni látszó madárszányhoz hasonló óriási tetőzetek kialakítását. Elég magunk elé képzelnünk a római vagy a tókői olimpia néhány rendkívül eredeti sportcsarnokának építészeti megoldását...

A filmművészet jóval fiatalabb „életkora” méginkább módot ad arra, hogy nyomkövessük a technika, a nyersanyagok változása és a stílusok változásának összefüggéseit. Csak a két legfontosabb példa: a harmincas évek elejére véget ér a némafilm korszak, amely stílusában is merőben más volt, mint az utána következő hangosfilmé. S most, az ötvenes évek végén, a korábban érzékenyebb filmnyersanyag — amely jóval kevesebb lámpát, világítást igényel —, a könnyű, kézben hordozható, hangosfelvevélre is alkalmas kamerák megjelenése magával hozta a „cinéma verité” módszerét. Ez a módszer a dokumentumfilm megújulását eredményezte, de visszahatót a játékfilmre is, s tulajdonképpen a hatvanas évektől számíthatjuk a filmművészet nagykorúságát, amikor a rendezők úgy „írják” a kamerával — a maguk művészi egyénisége szerint különböző módon — a filmtörténeteket, ahogy az írók töltőtollukkal a regényt...

A példákban az következik, hogy a művészet fejlődése a technika és a nyersanyagok változásának függvénye. Ha ez így volna, akkor könyvű dolga lenne a művészet-

történetnek és a kritikának, hiszen csak jó ipari, technikai felkészültség kellene, s az volna a legkorszerűbb művész, aki ma műanyagból dolgozik. Hiszen vitathatatlán, hogy — egyebek között — ma a műanyagok forradalmának korát éljük. De hát, természetesen, a nyersanyag nem lehet mérceje egy műalkotás megítélésének. Hol van akkor mégis összefüggés a nyersanyagok, a technika és a művészetek között? Van ilyen összefüggés — csak némiképp bizonyított.

Maradjunk az építészeti példánál. A középkor egyháza az emberi lét átmenetnek tartotta egy másik világ felé, ahol a lélekre a túlvilág vár, jutalommal vagy bünhődéssel. Ez volt az uralkodó életszemlélet, amely természetesen olyan templomot igényelt, amelyk misztikus, csodálatos kapu a túlvilágra, ami felfelé kényszeríti a tekintetet és a gondolatot. Ilyen templomok a gótikus székesegyházak. Az építetők tehát nem azért választották a korszerű technikát, mert az újat akarták pártolni, hanem azért, mert csak ezzel a technikával lehetett a kívánatos templomokat megépíteni. Nyilvánvaló, hogy az építetők igényei segítettek megkeresni a kivitelezés korszerű technikáját.

Láthatjuk tehát, milyen komplikált és kétoldalú ez a viszony. Adva van egy korszak anyagi kultúrája, termelési technikája, általában, ami meghatározza a kor tudatát, gondolkodását. Ez a tudat azonban keresi a természetben és technikában azokat az anyagokat és módszereket, amelyek jobban, tökéletesebben kifejezik a világról alkotott elképzeléseit. Korszerűbb lesz hát a termelés, s új anyagok, módszerekhez jut a művészet is, amely mindig a kor tudatát akarja érzékeltetni. Fejlődik, változik a technika, vele a művészet, s a gondolkodás, a tudat régi formái elavulnak, csakúgy, mint a termelési viszonyok. Eljött a társadalmi forradalmakora, amikor a termelési viszonyoknak és a tudatnak utól kell érnie a technika színvonalát.

Ez a fejlődés spirálja az életben, s ezen belül a művészetekben. Ezért nem lehet a nyersanyagok és a technika fejlődését azonosítani a művészetek forradalmi változásaival, de ezért nem lehet ugyanezt mellékes körülménynek tekinteni. A transzport, a futószalag bevonult az iparba — azután a színpadra is. Svejk rálepett — és ez változást jelentett a színházművészetben. De nem azért, mert a transzport korszerűbb, mint a süllyesztő, hanem azért, mert 1928-ban Piscator a német munkáosztály számára akart figyelemfelhívó jeleket adni a háború technikájáról és értelmetlenségéről. Nyilvánvaló: ez utóbbi tette korszerű Piscator művészetét, s ehhez a korszerű mondanivalóhoz megtalálta a korszerű formákat. Így válhatott a futószalag egy történelmi pillanatban a korszerűség szimbólumává.

Bernáth László

Történt a parkban

Egy öreg ember ül a parkban egy padon. Mellette a kutyája. Arra jön egy miniszoknyás kislány és le akar ülni a padra. De a kutyanak valami nem tetszik, morog, és nagy hajlandóságot mutat arra, hogy megharapja a kislány vékony lábát.

— Bácsi, vigye innen ezt az undok kutyát! — kiabál a kislány.

— Hektor, fekdj! — szól rá az öreg a kutyára. — Te, bolond, ez nem csont, ez láb!